

Pioneer of Feminism in Egypt: Huda Shraawi*

Merve SARİ¹

Keywords

Huda Shraawi,
feminism, harem
life, müzekkirâtî.

Abstract

The concept of nationalism is a concept that came to light with the French Revolution and is a social movement that influenced many nations in a short time. While nations struggled for their freedom, women who had remained in the background and were suppressed until then had to join the struggle, which contributed to the development of feminism. It was the first time that women joined the struggle for independence that started with the British occupation in Egypt. Huda Shraawi opposed this demand while women, who were at the forefront of the demonstrations for independence and political breakthroughs, were expected to return to their old lives after the victory. Huda Shraawi who fought for women's rights and freedoms in Egypt with the Egyptian Feminist League she founded, is considered one of the pioneers of the feminism movement in Egypt. Hüdâ Şa'râvî's approach to feminism is not merely to be an enemy of men, but rather to eliminate sexism, sexist exploitation and oppression from feminism. In this study, information was given about Huda Shraawi and her life in the light of her own memories.

Article History

Received
8 Nov, 2021
Accepted
24 Feb, 2022

Mısır'da Feminizmin Öncüsü: Hüdâ Şa'râvî*

Anahtar Kelimeler

Hüdâ Şa'râvî,
feminizm, harem
hayatı, müzekkirâtî.

Özet

Milliyetçilik kavramı Fransız İhtilaliyle birlikte gün yüzüne çıkan bir kavram olup kısa sürede birçok ulusu etkisi altına alan toplumsal bir harekettir. Özgürlükleri için uluslar mücadele ederken o döneme kadar geri planda kalmış ve sindirilmiş kadınlarında mücadeleye katılmaları gerekmiş bu da beraberinde feminizmin gelişmesine katkı sağlamıştır. Mısır'da İngilizlerin işgaliyle başlayan bağımsızlık mücadelelerine erkeklerin yanında ilk defa kadınların katılması gündeme gelmişti. Bağımsızlık için yapılan gösterilerde, siyasi atılımlarda ön planda tutulan kadınların kazanılan zafer sonrasında eski hayatlarına dönmeleri beklenirken Hüdâ Şa'râvî bu isteğe karşı çıkmıştı. Kurmuş olduğu Mısır Feminist Birliği ile Mısır'da kadın hak ve özgürlükleri için mücadele eden Hüdâ Şa'râvî Mısır'daki feminizm hareketinin öncülerinden kabul edilmektedir. Hüdâ Şa'râvî'nin feminizm yaklaşımı salt erkek düşmanı olmak değildir aksine feminizmden kastı cinsiyetçiliği, cinsiyetçi sömürü ve baskıyı ortadan kaldırmaktır. Bu çalışmada kendi yazdığı anılar ışığında Hüdâ Şa'râvî ve hayatı hakkında bilgi verilmiştir.

Makale Geçmişi

Alınan Tarih
8 Kasım 2021
Kabul Tarihi
24 Şubat 2022

* Bu çalışma 2018 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında yapılan "Halide Edip Adıvar'ın "Türk'ün Ateşle İmtihanı" ile Hüdâ Şa'râvî'nin "Günlüğüm" Adlı Eserinin Karşılaştırılması" başlıklı yayınlanmamış yüksek lisans tezinin bir bölümüdür.

¹ Corresponding Author. ORCID: 0000-0001-9009-1468. Arş. Gör., Harran Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü, mervehmo@harran.edu.tr

1. Giriş

XX. yüzyılda reformist erkeklerin kadın sorunu ile ilgili yayımladıkları kitaplar Ortadoğu ülkelerinde kadın sorununun tartışılmasında önemli bir yere sahiptir. Arap milliyetçiliği düşüncesi etrafında teşekkülleyen yayın politikası ve çağdaş Batı anlayışı, Arap Rönesans'ı denilen dönemin başlamasına vesile olmuştur. Bu dönemi Avrupa'ya eğitim için gidip oradaki edebiyatları okuyup, kültürel faaliyetleri izleyip ülkesine döndükten sonra deneyimlerini aktaran yazarlar başlatmıştır. Bu yazarlar basının toplumda etkinliğini arttırmasıyla batının eserlerini çeviri, adaptasyon ve deneme yoluyla Mısır kamoyuna tanıtmaya başlamışlardır. Ayrıca edindikleri gözlemlere dayanarak Arap toplumunun geri kalmışlığını sorgulamışlar ve toplumun her alanda reforma ihtiyacı olduğunu dile getirmişlerdir (Er, 1997: 4).

Mısırlı aydınların kadınlara desteği, İngiliz sömürmesine karşı gösterilen direniş hareketleri ve ulusal bağımsızlık mücadeleleri, kızların okula gidebilmesine önemli katkılar sağlamıştır (Soyer, 2013: 100-106). Halil Hamit'in İslam'da Feminizm ya da Alem-i Nisvanda Müsavat-ı Tamme adlı kitapları feminist hareketi desteklemiştir (Güç,2008: 653). Mısır'da feminist hareket, erkekler tarafından başlatılmış olarak görülse de aynı amaç uğruna bir araya gelen kadınların bu konudaki çabalarını da unutmamak gerekir. Bu dönemde Zeynep Fevâz (1846-1914), 'Âişe et-Teymûriyye (1840-1902)² ve Bâhîsetu'l-Bâdiye, Verde el-Yâzicî, Mariyânâ el-Merrâş (1848- 1919), şair Mârî 'Acmî (1888-1965) ve Lebîbe Hâşim (1882-1953) gibi kadınlar da kendi haklarını talep etmeye başlamış ve bu yönde eserler kaleme almışlardır (İshakoğlu, 2012: 45-46).

Mısır'da İngiliz işgaline ve İngilizlerin uyguladığı politikalara karşı ulusal bağımsızlık için yapılan protestolara orta ve üst sınıf kadınlar bir araya gelerek katılmıştır. Bu sayede sokaklardaki gösterilere, siyasi organizasyonlara, haberleşmelere katılan kadınlar o dönem için bir ilki gerçekleştirmiş ancak erkekler tarafından değil eleştirilmek tam tersine kadınların bu alışılmadık tavırlarının milliyetçi harekete verdiği destekten ötürü memnun bile olmuşlardır. XIX. ve XX. yüzyıllarda milliyetçilikten ulusçuluğa, İslami reformizmden reformist modernleşmeciliğe doğru yol alan fikir çatışmaları hem Mısır'ın sosyo-politik tarihini hem de kadınlık durumlarının değişimine neden olmuştur. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Mısır'da kadınlar düşüncelerini ifade etmek için çeşitli "Edebiyat meclisleri" kurmuş ve bu meclisleri takiben kadın hareketinin gelişmesinde önemli rol oynayan kadın dergileri yayınlanmaya başlamıştır (Korkmaz, 2016: 69). Mısır'da gelişen feminizmin üç ana özelliği vardır. Birincisi bu feminizmin kökleri Kur'an'a dayanmaktadır. İkincisi bu feminist söylemde, Ortadoğu ve İslami gelenekler ile batı ve geleneği arasında kesin bir ayırım yapılmaktadır. Üçüncü özelliği ise, aileyi bireysel bir birim değil toplumsal bir kurum olarak görmesidir (Güç, 2008: 660).

---

² Mısırlı şair ve düşünür. *Mir'âtu't-te'emmul fi'l-umûr* adlı eserinde çeşitli toplumsal sorunları ele almış ve yazdığı piyesler tiyatrolarda sahnelenen şairin yazdığı Arapça, Türkçe ve Farsça şiirleri ise methiye, mersiye ve gazel türlerindedir.

Mısır'da kadın hak ve özgürlükleri için mücadele eden kadınların başında yer alan Hüdâ Şa'râvî'nin Harem Yılları yayınlanan tek kitabıdır. Hatıra şeklinde yazılan bu eser Müzekkirâtî başlığı altında Arapça olarak yazıldı ve yirmi yıl boyunca yayınlanmadı. Hüdâ Şa'râvî anılarını yazarken birinci tekil şahıs kullandı ve kendini doğrulamak adına kimi zaman mektup, belge kimi zamanda köşe yazıları kullandı. 1967 yılında İngiliz bir yazar olan Margot Badran bir Mısırlı Arapla evlendi ve Mısır'da feminist hareket ve öncüleriyile ilgili bir araştırma yapmaya başladı. Araştırmaları sırasında ise Hüdâ Şa'râvî'nin kuzeni Havva İdris ile karşılaştı. Havva İdris Hüdâ'nın anılarının orjinaline sahipti ve onu Margot Badran'a tercüme edip yayınlaması için vermeye razı oldu. Hüdâ Şa'râvî'nin anılarının Arapça versiyonu 1981 yılında Müzekkirâtî ismiyle yayınlandı. Bu eser Şa'râvî'nin sekreteri Abdülhamid Fehmi Mursi tarafından Kahire'de basılmıştır. Hüdâ'nın "Günlüğüm" adlı eseri yirmi dört bölümden oluşmakta olup üç yüz altmış sekiz sayfadır. Eserde yazar kendi kişisel yaşamından ziyade ulusal, politik ve feminizm faaliyetlerine odaklanmıştır. Bu pek de kalın olmayan ve okunması kolay kitabın hatıralar kısmına geçmeden evvel Badran tarafından dönemin üst sınıflarının sosyal koşullarının anlatıldığı on beş sayfalık bir sunuma yer verilmiştir. Tercümesi olan Harem Yılları'nda ise Margot Badran'ın çıkarlarına hizmet eden ve Batılıların dikkatini çekebilecek olan anıların bölümlerini tercüme ettiği görülmektedir. Zira orjinalinde Mısır milli mücadelesinin tarihini ayrıntılarıyla kaydeden anıların çok önemli kısımlarının Margot Badran tarafından tercüme edilmediği görülmektedir. Hüdâ'nın anılarının İngilizce çevirisi Harem Yılları başlığı altında yer aldı. Eser yüz elli sekiz sayfa olarak dört ana bölüme ve belirli başlıklara sahip daha küçük bölümlere ayrıldı. Eserin ilk üç bölümünde kişisel hayatı, ailesi, 1884-1892 yılları arasındaki harem yaşantısı, çocukluğu, evliliği ve ayrılığı anlatılırken dördüncü bölümden sonra Hüdâ'nın milli mücadele ve feminist faaliyetleri anlatılmaktadır. Ayrıca kitapta çok sayıda fotoğrafın yanı sıra, notlar, açıklayıcı bir sözlük, bir fihrist, Hüdâ'nın babası Sultan Paşa'nın 'Urabi Devrimi'ne ihanet ettiği ve İngilizlerin Mısır'a girmesine yardım ettiği hakkındaki suçlamalara karşı savunduğu bir de ilave yer alır. Bu eser ilk olarak 1987 yılında ABD ve Kanada'da, daha sonra 1998 yılında Mısır'da basılmıştır. Türkçe'ye ise henüz çevrilmemiştir. Harem Yılları ise 1986 yılında Virago Press Ltd tarafından Londra'da basılmıştır.

2. Hüdâ Şa'râvî'nin Hayatı

2.1. Çocukluğu

Hüdâ Şa'râvî Muhammed Sultan Paşa ve İkbâl Hanım'ın ilk çocukları olarak 1879 yılında Yukarı Mısır'ın Minye kasabasında dünyaya geldi. Asıl adı Nur el-Hüdâ idi. Babası Muhammed Sultan Paşa Mısır ulusal politikasında etkindi ve hükümette de çeşitli görevler üstlenmişti. 1876'da Delegation Odası'na üye olan babası kraliyet ailesiyle yakınlığıyla bilinen aristokrat bir ailedendi. Annesi İkbâl Hanım ise Türk-Çerkez asıllı eğitim görmemiş bir kadındı. O dönemin kültürünü benimseyen İkbâl Hanım acılarını içinde yaşayan, az şikayet eden ve duygularını kontrol altında tutmayı başarabilen güçlü bir kadındı. Annesinin kültürü onun babasının kültürüyle harmanlanmasına yardımcı oldu. Böylece Hüdâ farklı kültürleri tanıyarak büyüdü ve annesinin kültürünün de etkisiyle hayatı boyunca güçlü ve

bağımsız bir kadın olarak yaşadı. İki tane erkek kardeşi olan Hüdâ'nın İsmail adındaki kardeşi üvey annesindendi. Ömer Sultan ise öz kardeşi idi.

Ömer Sultan kendisinden sadece iki yaş küçüktü. Hüdâ Ömer Sultan'ı çok sevse de ikisi arasında özellikle de annesinin yaptığı ayırımdan ve yapmak istediği ancak kız olduğu için yapmasına izin verilmeyen bazı şeyleri kardeşinin yapmasına izin verilmesinden dolayı onu kıskanıyordu. Örneğin ev halkı kardeşini midilliye binmesi konusunda teşvik ederken onun midilliye binmesi yasaktı (Şa'râvî, 2012: 45). Daha çocuk yaşta feminist duyguların bu ayırmadan kaynaklı onda oluşmaya başladığını söylemek yanlış olmaz. Hüdâ'nın kardeşi küçük yaşlardan itibaren hasta ve zayıf bir çocuktur. Annesine neden kardeşine kendisinden daha fazla ilgi gösterildiğini sorduğu zaman annesi kardeşinin hasta kendisinin sağlıklı olduğunu söyledi. O zaman Hüdâ annesinin kardeşini kıskandığı için ne kadar endişelendiğini görünce üzülüyse de onunla aynı ilgiyi görmek için hasta olmayı diledi. Her ne kadar anılarında annesinin kardeşiyle kendisi arasında ayırım yapmasının kardeşinin zayıflığından kaynaklandığını belirtse de eleştirmenler bunun nedenin toplumdaki kız-erkek ayırımından kaynaklandığını iddia etmektedir (Abu Sarhan, 2015: 75).

Hüdâ'nın babası 1884 yılında o beş yaşındayken Avusturya'nın Graz³ şehrinde arkasında büyük bir servet bırakarak hayata gözlerini yumdu. Ancak Hüdâ ve kardeşi küçük olduğu için Muhammed Sultan Paşa ölmeden yeğeni Ali Şa'râvî'yi vasi tayin etti. Muhammed Sultan Paşa öldüğünde eşi İkbâl Hanım yirmi beş yaşında bile değildi. Muhammed Sultan Paşa ailesine sadece yüklü bir miras değil isim, itibar, saygınlık ve politik ayrıcalık da bıraktı (Botman, 1999: 38). Babasından miras kalan bu avantajlarda, ileride onun siyasal ve sosyal hayatta önemli bir konuma sahip olmasında etkili oldu. Hüdâ babasını sadece beş yaşına kadar görebilse de anılarında babasından ve ona olan sevgisinden bahsetmekte ve onun vatanını çok seven bir vatanperver olduğunu da vurgulamaktadır. Babasının vatani ve milleti uğruna her şeyi yaptığını kanıtlarıyla göstermeye çalışan Hüdâ özellikle babasını İngiliz yanlısı olarak eleştirenlerin tezlerini çürütmek istedi. Hüdâ babasının kibar ve çocuklarına düşkün olduğunu ifade etse de babasıyla olan anıları, babası genellikle Kahire dışında olduğu için oldukça azdı. Hüdâ'nın kardeşi İsmail henüz dört yaşına gelmeden vefat etti. Bu ölüm ve o sıralarda yaşanan 'Urabi Paşa ayaklanmasının başarısız olması babası Muhammed Sultan Paşa'yı derinden etkiledi. Sağlığı bozulan Muhammed Sultan Paşa Mısır'da çare bulamayınca seçkin doktorlara danışmak için Avusturya'ya gitti ve orada da vefat etti.

Hüdâ'nın ananesi ve iki dayısı yılda bir veya iki kez Türkiye'den Mısır'a onları ziyaret etmek için gelirdi ve Hüdâ bu ziyaretleri dört gözle beklerdi. Hüdâ ananesinin kendilerini hediyelere boğduğunu söyleyerek bu hediyelerin ona duyulan sevgiyi arttırdığını ifade etmektedir. Ananesinin annesinden farklı olarak kısa, ama şişman ya da zayıf değil, beyaz tenli, mavi gözlü, beyaz elbiseler giyen, saçlarına beyaz eşarplar örten bir kişi olarak tasvir eden Hüdâ bu beyazlığın ona parlaklık ve güzellik kattığını düşünmektedir (Şa'râvî, 2012: 24). Büyük dayısı

---

³ Graz, Avusturya'nın Steiermark eyaletinin başkenti, Viyana'dan sonra ülkenin en büyük ikinci şehridir.

Yusuf ve küçük dayısı Hava ve Huriye'nin babası İdris'ti. Özellikle İdris dayısı onları çok sever ve onların evinden neredeyse hiç ayrılmazdı. Hüdâ annesinin soyunu ve nasıl Mısır'a gelip babasıyla evlendiğini merak etse de hiçbir zaman ona sormadı ancak bir gün Yusuf dayısına neden Kafkasya'dan Anadolu'ya göç ettiklerini sordu. Dayısı ise 1860'lı yıllarda Çerkesler ve Çarlık Rusya arasındaki savaş sonucunda Anadolu'ya göç ettiklerini söyledi.

Hüdâ kardeşi Ömer Sultan'a çok düşküdü. Küçük erkek kardeşini çok sevse de küçükken annesinin ve diğerlerinin ona farklı davranmasından rahatsızdı ve bu yüzden de kardeşini kıskanıyordu. Ancak ilerleyen yaşlarında bir erkek olarak tercih edildiğini düşündüğü kardeşine olan hisleri değişti. Aslında Hüdâ'nın kardeşini kıskanması normaldi. Çünkü kardeşi her zaman zayıf ve hasta olduğundan başta annesi olmak üzere herkes ona daha farklı davranıyordu ve tabii ki Hüdâ'da çocuk aklıyla bu ilgiyi onun erkek olmasına bağlıyordu. Oysaki ona göre o büyük çocuktı ve daha fazla ilgiyi hak ediyordu. Nitekim üvey annesi Hasibe onun deyimiyile Valideti Kebira'yla⁴ konuştuktan sonra kardeşine duyduğu kıskançlık duygusundan pişman oldu. Üvey annesi Hüdâ'nın üzerinde etki bırakan sözlerinde erkeklerin kadınlara tercih edilmesini şöyle açıklamaktadır: "Bir gün ailenin sorumluluğu erkeğin üzerine kalır. Evlendiğin zaman evden ayrılacaksın ve kocanın adını onurlandıracaksın ama o (Ömer Sultan) babasının adını sürdüreceksin ve evini devralacak." Bu açıklamadan sonra Hüdâ'nın kardeşine bakış açısı tamamen değişti. Zira o babasının sadece adını ve mal varlığını değil aynı zamanda aileye karşı sorumluluklarını da miras alacaktı. Bundan dolayı da Hüdâ küçük bir çocukken kaybettiği ve onun hakkında sadece birkaç anıya sahip olduğu ama çok sevdiği ve hayran olduğu babasının yerini alacağını öğrendiği kardeşini daha çok sevmeye başladı (Şa'râvî, 2012: 28). Ama kardeşiyle yaşadığı bir anı onları birbirine daha da bağladı. Günlerden bir gün kardeşiyle balkonda oynarken kardeşi babasının neden hala gelmediğini sordu. Ona babasının çok uzaklarda olduğu söylenmişti. Hüdâ'da kardeşine kimseye bildiğini söylememesi şartıyla ona yalan söylendiğini babasının öldüğünü söyledi. Ancak Ömer bu acıya dayanamadı ve uzun süre kendine gelememi. Annesinin ısrarlarına rağmen de Hüdâ'nın ona söylediklerinden bahsetmedi ve bir daha da babam nerede diye sormadı. İşte kardeşinin sözünü tutması ve annesine olan biteni söylememesi iki kardeşin arasındaki sevgi bağını güçlendirdi. Nitekim bu bağ o kadar güçlüydü ki kardeşini genç yaşta kaybettiğinde Hüdâ tarif edilemez bir acı yaşadı. 1917 yılında kardeşi vefat etti. Kardeşini kaybetmek hayatında yaşadığı en büyük acıydı. "Çocuklarım olmasaydı kardeşimin ölümünden sonra tek bir an bile yaşayamazdım" cümlesi kardeşinin hayatındaki yeri ve önemini göstermektedir (Şa'râvî, 2012: 104).

2.2. Evliliği

Hüdâ on üç yaşına geldiği zaman Ali Şa'râvî ile evlendirilmek istendi. Hüdâ hep Ali'yi bir baba veya ağabey olarak düşündüğü için onunla evlenmek istemiyordu. Ali Şa'râvî ondan otuz yedi yaş büyüktü ve zaten bir eşi ve en küçüğü bile Hüdâ'dan büyük üç kızı vardı. Ancak annesi de kızının, eşi Muhammed Sultan Paşa'nın hayati

---

⁴ Anılarında üvey annesinin ismini zikretmeyen Hüdâ ondan "والدتي الكبيرة" "büyük anne" diye bahseder. Üvey annesi aynı zamanda ölen kardeşi İsmail'inde annesidir.

boyunca güvendiği ve mirasına vasi olarak bıraktığı yeğeniyle evlenmesini istiyordu. Mısır toplumunda erkek kadının hayatında önemli bir figürdür ancak Batılı feministlerin iddia ettiği gibi kadının düşmanı ya da yenmek için yarıştığı bir kişi değildir. Aksine –istisnaları olmakla beraber- erkeklerin kadınları sosyal ve siyasal hayata katılmaları konusunda destekledikleri görülmektedir. Mısır toplumunda erkeğin kadının hayatındaki rolü ve kadını koruması hasebiyle Muhammed Sultan Paşa Ali Şa'râvî'yi vasisi tayin etti. Hüdâ'ya göre annesinin böyle bir evliliğe izin vermesinin en önemli sebebi Hüdâ'ya babasından düşen mirasın aile içinde kalmasını istemesiydi. Bu gelenek eski Türk örf ve adetlerinde de vardı ve hatta az da olsa günümüzde de varlığını sürdürmektedir. İçgüdüsel diyebileceğimiz feminist düşünceyle Hüdâ başta bu evliliğe razı olmadı. Daha on üç yaşındaydı ve Ali Şa'râvî zaten evliydi. Ancak o şartlar altında annesinin arzusunu ve bu evliliğin ailesi için ne kadar önemli olduğunu kabul etmemesi imkansızdı. Evliliğin onun ve ailesi için en doğru karar olduğunu fark eden Hüdâ tek bir şartla bu evliliğe onay verdi. O da Ali Şa'râvî'nin eşinden boşanmasıydı (Hughes, 1997: 195). Böylece Ali eşinden boşandı ve Hüdâ'yla evlendi. Hüdâ evlendiği zaman Helvan⁵'da oturuyordu. Evlendikten sonra ise Kahire'ye taşındı. Ancak evliliklerinin üzerinden on beş ay geçmişti ki Hüdâ eşinin onun izni ve bilgisi olmadan ilk eşine döndüğünü öğrendi. Bu durumu ise ona eşinin annesi söyledi. Ali Şa'râvî'nin bunu yapma nedeni ise ilk eşinin hamile olmasıydı. Bunun üzerine ikinci eş olmayı reddederek Ali'yi eşine ve yeni doğan bebeği Hasan'a bırakmaya karar verdi. Hüdâ poligamiye karşı tutumunu daha on dört-on beş yaşlarındayken yaptığı bu hareketle ortaya koymaktadır.

Ali Şa'râvî'nin eski eşine dönmesiyle Hüdâ ondan ayrıldı ve bu ayrılık yedi yıl sürdü. Bu yedi yıl süren ayrılıkta Hüdâ'nın kişiliği, feminizm, kadın hakları ve poligamiye karşı tavrı oluştu. Bu ayrılık yıllarında evlenmeden önce başladığı eğitimine geri dönen Hüdâ feminizm faaliyetlerine başladı. O dönemde Mısır'da asil ailelerin kızları eve gelen hocalar sayesinde eğitiliyorken durumu olmayan ailelerin kızları eğitim alamıyordu. Babasının ona bıraktığı miras sayesinde Hüdâ hem geleneksel hem de modern eğitim gördü (Russel, 2004: 82).

Kardeşi on sekiz yaşına geldiğinde annesi onu evlendirmek istedi. Ancak aradan iki yıl geçmesine rağmen kardeşi bu evlilik işini ağırdan aldı. Sonunda Ulvi Paşa'dan bunun kardeşinin kendisi eşine dönünceye kadar evlenmemeye yemin ettiği için olduğunu öğrendi ve kardeşinin iyiliği için eşine barışmayı kabul etti. Bu haber ailede hızla yayıldı ve herkes çok mutlu oldu. Kardeşi kendisine teşekkür ettiğinde Hüdâ bunu belirli şartlarla kabul edeceğini söyledi. Aslında bu şartları öne sürerken eşinin bu şartları kabul etmeyeceğini düşünüyordu ama yanıldı. Ali Şa'râvî eşine olan sevgisini ve bağlılığını kanıtlamak için ilk eşinden ayrıldı. Hüdâ eşine kibar ve akıllı bir adam olmasaydı asla dönmeyeceğini anılarında ifade etmektedir. Kardeşinin mutluluğu ve rahatı için kendisini kurban ettiğini söyleyen Hüdâ 1902 yılında eşine barıştı (Şa'râvî, 2012: 55-71). Dönemin siyasetinde önemli bir konuma sahip olan Ali Şa'râvî'nin eşinin feminist ve ulusal faaliyetlerde

---

⁵ Helvan, Mısır'ın Kahire ilinde bulunan bir şehirdir. Şehir, Nil Nehri'nin kıyısında ve Memfis kalıntılarının karşısında olup Büyük Kahire'nin bir parçasıdır.

bulunmasına izin vermesi de Hüdâ'nın ona geri dönmesinde önemli bir etkendi. Hüdâ babası ve eşinin sayesinde hem siyasal hem de sosyal alanda yer edinebildi (Botman,1999:38). Zira bu yedi yıl süren ayrılık süresince çok şey öğrenen ulusal ve feminist aktivistlerden biri haline gelen Hüdâ kendisinden yaşça oldukça büyük ve hali hazırda bir eşi olan Ali'ye geri dönmezdi. Hayatının ilerleyen dönemlerinde Mısır ve Arap dünyasında feminist hareketin lideri olarak kabul edilmesi onun eşinden destek gördüğünün şüphesiz en büyük kanıtıdır. 1903 yılında kızı Beşne ve 1905 yılında da oğlu Muhammed dünyaya geldi. Beşne hayatının ilk yıllarında ciddi rahatsızlıklar geçirdi. On aylıkken hasta olan kızının bakımına kendini adayan Hüdâ kızı altı yaşına gelinceye kadar siyasal ve sosyal faaliyetlerden uzak kaldı. Kızının şifa bulması için birçok kez Avrupa'ya giden Hüdâ bir keresinde Türkiye'ye de geldi ve burada üç ay kaldı. Bu süreçte arkadaşlarının da kendisine kırıldığını belirten Hüdâ kızı okula başlayınca eski yaşantısına döndü. Hüdâ her iki çocuğunu da yaşadığı müddetçe yakınında tuttu. Öyle ki Muhammed evlendiğinde eşi ve çocuklarıyla birlikte annesinin İki Kâsar el-Nil Sokak'taki evine taşındı (Lanfranchi, 2012: 186).

2.3. Harem Hayatı

Hüdâ aristokrat bir aileden gelmenin nimetlerinden istifade etse de bu ona aynı zamanda bazı kısıtlamalarda getirdi. Tarım ile uğraşan çiftçi kadınlar ile köylü ve üst sınıfa mensup kadınlar giyim-kuşam yönünden farklıydı ve o dönemde Mısır'ın asilleri olan ailelerin uyduğu bazı kaideler vardı. Bu kaidelere göre üst sınıf kadınlar harem sisteminin katı kurallarına göre yaşıyor (Hunwick ve Powel,2002:113) ve dışarıdayken yüzlerine peçe örtüyorlardı oysaki alt tabakaya mensup kadınlar ve köylüler peçe takmadan dolaşabiliyorlardı (Sherifa ve Funk, 2008: 41).

Babası öldükten sonra annesi ve kardeşiyle hayatına devam eden Hüdâ çocukluk anılarından bahsederken evlerinde yaşayan harem ağası⁶ Beşir ve Said Ağa'lar dan da söz etmektedir. Bu ağalar Hüdâ ve kardeşi Ömer evde eğitim alırken bile yanlarında dururdu. Beşir Ağa babasının harem ağalarının en yaşlısıydı. Hüdâ anılarında ondan "Derin kahkahalı mutlu adam" ve " müthiş ve saygıdeğer bir kişilik" olarak söz ederek bütün ailenin, arkadaşlarının ve onu tanıyan herkesin ona çok saygı duyduğundan bahsetmektedir. Hüdâ'ya göre Beşir Ağa'nın her kesimden arkadaşı vardı ve yumuşak kalbi nedeniyle de insanlar onu "İnsanlığın babası" olarak çağırıyordu. Hüdâ ayrıca Beşir Ağa'nın kendisi ve kardeşinin - birçok hayvanı olduğu için -at yarışları, koç ve horoz dövüşlerine karşı ilgi duymaları için uğraştığını da belirtmektedir. Hüdâ hayvanları çok severdi ve hayvanların onun hislerini anladığına inanırdı (Şa'râvî, 2012: 29).

Hüdâ ve ailesinin her ne kadar birçok harem ağası bulunsa da özellikle hayatında iz bırakan Said Ağa'yı onlardan farklı tuttu. Said Ağa Hüdâ'nın Arap nahvini öğrenmesinin "Yargıç olamayacağı" ve üst sınıftan bir kız olduğu için uygun olmayacağını düşündü. Çünkü Said Ağa'ya göre üst sınıfa mensup küçük bir kız

---

⁶ Büyük konaklarda haremle selamlık arasında hizmet gören hadım, zenci köle, hadım ağası. Mısır toplumunda o dönemde herhangi bir erkeğin kadınların yaşadığı hareme girmesine izin verilmezken harem ağaları hadım edildikleri için hareme rahatlıkla girebiliyordu.

olarak Fransızca konuşan ve nadiren Arapça kullanan Hüdâ'nın Arap dilbilgisini öğrenmesine gerek yoktu. Said Ağa'nın gösterdiği bu tutum aslında gelenekçiliğinden kaynaklanmaktaydı. Zira o zamanlar kadının yaşı, sınıfı veya eğitimi ne olursa olsun bir erkeğin rehberliğine ihtiyaç duyduğu düşünülmekteydi.

Said Ağa çocuklar hakkında şikayet geldiğinde onları cezalandıran tek kişiydi. Hüdâ Said Ağa'yı niyeti çocuklarını incitmek değil eğitmek olan, ceza ve ödülde de kız çocuk-erkek çocuk arasında herhangi bir ayırım yapmayan Müslüman Arap erkeği olarak göstermektedir. Hüdâ sertliğine rağmen kendisine ve kardeşine gösterdiği sevgi ve özveriden dolayı Said Ağa'nın hayatında önemli bir yere sahip olduğunu ve ona saygı duyduğunu ifade etmektedir.

Said Ağa Hüdâ'yı kızı olarak gören ilgili ve şefkatli biri olsa da gelenekçi bir insandı. Hüdâ Ali Şa'râvî'yle evlenirken evlilik sözleşmesini imzalamakta tereddüt ettiğinde yanına yaklaşarak "Babanın adını lekelemeyi ve hasta yatağında yatan annenin yıkılmasını ve senin reddinden dolayı hayatta kalmamasını mı istiyorsun?" dedi. Said Ağa bu sözleriyle Hüdâ'yı ikna etti. Zira o kendisinin Hüdâ için neyin iyi neyin kötü olduğunu daha iyi bildiğini düşünerek bu anlaşmayı imzalamasını istedi.

Said Ağa otoriter ama aynı zamanda şefkatli biri olarak Hüdâ'nın çocukluk yıllarında ihtiyaç duyduğu ideal erkeği temsil etti ve babasının yokluğunu doldurdu. Said Ağa Hüdâ ve kardeşinden sorumlu olduğu için Hüdâ'nın hayatında önemli bir yere sahipti. O gittikleri her yerde ve hatta derslerinde bile onların yanındaydı. Said Ağa'nın sertliğine rağmen Hüdâ ona gönülden bağlıydı. O Hüdâ'nın, babasının ve kardeşinin koruyucusuydu. Özellikle babası öldükten sonra bir harem ağası olsa da evin bir üyesi gibi çocuklar üzerinde otorite kurabilmesinin sebebi şüphesiz Hüdâ'nın annesi ve kuzeni Ali Şa'râvî tarafından desteklenmesiydi.

Hüdâ geleneklerine bağlı olarak büyütülse de zaman içinde yaşadıkları, tanıştıkları, gezdiği ve gördüğü yerlerden etkilenerek düşünce yapısını oluşturdu. İlk defa alışverişe tek başına çıkan Hüdâ bu davranışıyla feminist düşüncesini ortaya koydu ve mensup olduğu üst sınıfın normlarını bozdu. Zira o zamanlar Mısır'da üst sınıfa mensup kadınlar erkek olmadan değil alışveriş yapmak dışarı bile tek başına çıkamazdı. Hüdâ kendisi için yaptığı bu alışverişin evde bir kargaşaya neden olduğunu ve sanki büyük bir suç işlemişçesine günlerce evde ve arkadaşları arasında konuşulduğunu belirtti. Oysaki ailesinin kuralı Hüdâ'nın dışarıya Said Ağa'nın eşliğinde başörtüsü ve peçeyle örtünmüş bir şekilde çıkması ve Said Ağa'nın öncülüğünde harem için ayrılan özel bir bölümde alışverişini yapmasıydı.

2.4. Politik Yönü

1914 yılında I. Dünya Savaşı çıktı. Hüdâ o sıralarda Fransa'daydı. Savaş söylentilerini duyduğunda inanmasa da arkadaşı Margrette Calamine'tin muhtemel Fransa-Almanya savaşının yakın olduğunu öğrendiğinde Kahire'ye dönme kararı aldı. Ancak Mısır'a ulaşması oldukça zor oldu. Milano'dan Kahire'ye geçen Hüdâ o sıralarda İtalya'nın savaşa girmemesi sayesinde ülkesine sağ salim ulaşabildi. Yurt dışına çıkarken annesi hasta yatağındaydı ve Hüdâ ilk defa annesi olmadan yurtdışına çıkmıştı. Bunu yapma sebebi ise oğlunun rahatsızlığıydı (Şa'râvî, 2012: 88). Paris'te kaldığı sürede büyük bir kadın toplantısına davet edildi. Bu toplantı da kadınlar hukukta ve seçimlerde erkeklerle eşitlik ve dünya barışı çağrısında bulundu. Hüdâ'nın aklı hep annesindeydi ve o yokken ona bir şey olmasından

orkuyordu. Ne var ki korktuğu başına geldi ve döndüğünde annesinin öldüğünü öğrendi. Çocuklarını Kahire’de bırakarak Mina’ya hareket eden Hüdâ annesini babasının yanına gömdükten sonra geri döndü. Ancak 1914 yılında çok sevdiği yeğeni küçük Hüdâ’yı da kaybeden Hüdâ bu iki ölüme çok üzüldü (Şa’râvî, 2012: 88-100).

I. Dünya Savaşı sırasında Mısır İngilizler tarafından savaşın bir parçası haline getirildi. Mısırlılar savaştan sonra ülkelerinin bağımsız olacağına inandığı için İngilizlere savaş sırasında destek oldular. Ancak bu isteklerinde yanıldıklarını gördüler. Savaş bittikten sonra Ali Şa’râvî 1918’de Mısır Hükümeti’ nin bağımsızlık talebini iletmek için Londra’daki İngiliz Yüksek Komisyonuna giden delegasyonda yer aldı. Heyet başarısız olduktan sonra Mısır’a döndü ve Sa’d Zağlûl başkanlığında Vefd Partisi’ni kurdu. Bu partinin başlıca amacı Mısır’ı İngiliz işgalinden kurtararak tamamen bağımsız olmasını sağlamaktı. 1920’de Kahire’de bin kadın Vefd Kadınlar Merkez Komitesi’ni kurmak üzere bir araya geldi. Hüdâ kısa süre sonra Vefd Kadın Komitesi (المركزية الوفد لجنة للسيدات) olarak bilinen Vefd partisinin kadın şubesini kurdu ve Vefd partisinin başkanı Sa’d Zağlûl’un karısı Safiye Zağlul ile birlikte Komite’ye başkanlık etti (Heykel, 1977: 29-205). 1920 yılında ilk oturumu gerçekleşen komitenin amacı Mısır’ın tam bağımsızlığı ve kadın hakları için çalışmaktı. Mısır’ın ulusal bağımsızlık mücadelesinde hem erkekler hem de kadınlar bu parti bünyesinde beraber mücadele etti. Ali Şa’râvî Hüdâ’nın Vefd Partisi’nin kadın kollarına liderlik etmesine ve Mısır’ın kurtuluşuna giden yolu açan milliyetçi yönetiminde aktif görev almasına izin verdi. Mısır milliyetçi hareketinin önde gelen isimlerinden biri olan Ali Şa’râvî bir lider olarak etkisini arttırmak için eşinin de bu mücadele de aktif bir rol üstlenmesini sağladı. Öte yandan, Hüdâ Şa’râvî eşinin Vefd Siyasi liderlerle ilişkileri bozulduktan sonra bile bir birey olarak bağımsız davrandı. İngiliz işgali ve kadınların özgürlüğü ile mücadele etmeyi amaçlayan gösterilerde yer aldı.

Birinci Dünya Savaşı bittikten sonra Mısırlı kadınlar 1919 yılında başlatılan bağımsızlık mücadelesi süresince İngilizler aleyhine büyük gösteriler düzenlediler (Şa’râvî, 2012: 122). Ancak onların istekleri feminist talepler olmaktan çok milliyetçilik ve bağımsızlık üzerinedi. Dini yeniden yorumlama çalışmaları ve kadın haklarının erkekler tarafından da desteklenmesinin ardından, seçkin sınıf kadınlarınca yürütülen bağımsızlık mücadelesi orta sınıf halkın kadınlarının da dikkatini çekti. Hüdâ Şa’râvî, Batılı feministlerin Arap Müslüman kadınların ataerki toplamlarının kurbanı olduğu ve erkek egemenliğinin kısıtlamalarıyla mücadele etme yeteneklerinin olmadığı varsayımlarını reddediyordu. Mısır kadın hareketinde Hüdâ Şa’râvî öncü rol üstlenerek, kadın hareketine önemli katkıda bulundu. Mısırlı feminist kadınlar bir yandan kendi haklarının savunmasını yaparken diğer yandan sömürge karşıtı eylemlerle ülkelerini de savundular. Şa’râvî, 1919 yılındaki milliyetçi harekete kadınların da katılmasını sağladı. Toplumun her kesiminden kadın işgale karşı çıktı ve protesto gösterilerinde bulundu. Ayaklanmalar bazen kanlı savaflara dönüştü ve hem erkekler hem de kadınlar sokaklarda İngiliz askerleri tarafından vuruldular. Hüdâ Şa’râvî üst sınıf kadın çemberi tarafından organize edilecek bir protesto yürüyüşü yapmaya karar verdi. Kadınlar tek başına yürüdüklerinde, kimsenin onları vurmaya cesaret edemeyeceğini düşündü. Öldürüldüğü gerekçesiyle, uluslararası kamuoyu böyle

bir katliamı göz ardı etmeyecekti. Bu, kadınların gösterilerinin dünya görüşü üzerindeki etkisinden dolayı, İngilizlere karşı baskı yapmak için bir fırsattı.

Hüdâ Kahire'deki kadınlarına sosyal normları kırmak için çağrıda bulunarak, onları haremelerini bırakıp ve sokaklara çıkmaya çağırdı. Kalabalık, yürüyüşün yolunu tıkayan silahlı İngiliz askerleri ordusuyla karşı karşıya kaldı. Hüdâ Şa'râvî hayatı pahasına, onlara adım atmaya ve onları karşı koymaya hazırdı. Hüdâ Şa'râvî başkalarının da muhtemelen öleceğini fark etti ve bunu istemedi. Bu noktada Hüdâ Şa'râvî yürüyüşçüleri durdurdu ve birkaç saat boyunca sessiz protesto gösterilerine katılmaları için talimat verdi. Önümüzdeki birkaç ay boyunca, bu tür çatışmalar, gösteriler devam etti (Fahri,1992: 295; Şa'râvî, 2012: 122-124). 16 Mart 1919'da Şa'râvî'nin planladığı gösteriler yapıldı. Mısırlıların dayanışmasına ve kararlılığına tanıklık etmek için Kahire'den yürüyen yaklaşık üç yüz ya da daha fazla üst düzey Mısırlı kadın gösterilerin ön safında yer aldı. Bu yürüyüş birçok yönden Mısır ruhunu simgeledi. Bu yürüyüşe bütün sınıfların kadınları, Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudiler katıldı. Bazıları, kurdukları Mısır birliği bayrağını yüksekte tuttular. Bu gösteriler sırasında işgalciler tarafından yaralanan ve hayatını kaybeden kadınlar anısına 1994 yılında 16 Mart günü "Mısır Kadınlar Günü" ilan edilmiştir.

1922 yılında Hüdâ evinde kadınlarla bir toplantı düzenledi. İngilizlere karşı ekonomik bir boykot başlatmaya karar verdiler, böylece İngiliz mallarını almayı reddettiler ve İngiliz bankalarından paralarını geri çektiler. Ayrıca, kadınlar İslam hukukuna uygun olarak kendi adlarına para ve mülk edinebilmişlerdi. Hüdâ ve bu toplantıya katılanlar geniş arkadaş ve tanıdık ağını kullanarak sözlerini yaydılar. Bu başarılarından sonra Vefd Partisi kadın boykotunu ulusun bağımsızlığı için verilen mücadelede "En güçlü silahlardan" biri olarak kabul etti. Milliyetçi hedefler, Britanya'nın Mısır'ın bağımsızlığını tanımasıyla 1922'de istediği başarıya kısmen de olsa ulaşabildi. Komiteden pek çok kadın, erkeklerle birlikte savaştıktan sonra, Mısır'ın yeni anayasasında kadınlara siyasi haklar tanınacağına inanıyorlardı ancak öyle olmadı. Mısır'ın kısmi bağımsızlığından sonra kadınların haremeye dönüşü için çağrı yapıldığında Hüdâ kocasının desteğiyle milli mücadeledeki rolüne ve feminizm mücadelesine devam ederek hareme dönmeyi reddetti. Ali Şa'râvî hayatı boyunca kendisi hakkında yapılan tüm suçlamalara tahammül etti. Bugüne kadar dininin emirlerini hiçe sayan yozlaşmış bir adam olmakla suçlanan Ali Şa'râvî özellikle Hüdâ'nın peçeyi çıkarmasına ve bir peçe devrimi başlatmasına izin vermekle suçlandı. Ayrıca eşine kadınların özgürlüğüne çağrıda bulunan konferansa katılarak dünyayı dolaşmasına izin vermesi de oldukça eleştirildi. Ancak Hüdâ eşinin ve kendisinin şahıslara değil vatanına hizmet ettiğini söyleyerek bu iddiaları dikkate almadığını vurguladı (Şa'râvî, 2012: 110). Hüdâ'nın bu yaşananlar sonrasında söylediği şu sözleri: "Kadınların büyük eylemleri ve bitmek bilmeyen fedakarlıkları erkeklerin kadın görüşlerini değiştirmez. Kibirleri sayesinde, erkekler kadınların yeteneklerini görmeyi reddediyorlar." sözleri yaşadığı hayal kırıklığını gözler önüne sermektedir. 1922'de Mısır'ın yarı bağımsızlığını kazanmasından sonra feminizm yanlısı erkeklerin dikkatlerini ulusal politika ve kendi kariyerlerine verdiği görülmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi 1923'te Mısır kadın aktivistleri feminizm terimini kullanmaya ve açıkça kendilerine feminist demeye başladı. Bunun bir sebebi de 1923 yılındaki

anayasada Mısır halkının eşit olduğunun kabul edilmesine rağmen kadınlara oy hakkı verilmemesidir. Ülke savunmasında eşit hatta öncü olan kadınlar siyasal hayatta da aynı hakları istediler (Badran, 2009: 2). Bu dönemde elit sınıfa ait kadınların, kadın hareketi çerçevesinde örgütlendikleri görüldü. Yoksul işçi sınıfı kadınlar ile bu üst sınıfa ait kadınların talepleri oldukça farklıydı. Çünkü üst sınıf kadınların talebi peçenin kaldırılması üzerine yoğunlaşmıştı. Yoksul işçi kadınların sorunlarından haberleri yoktu. Bu yoksul sınıfa ait kadınlar daha sonra 1919 devriminin isimleri unutulmuş kadın şehitleri olarak anıldılar.

2.5. Feminist Faaliyetleri

Hüdâ Şa'râvî öncülüğündeki Mısır Feminist Birliği, kızların eğitimi için 1910 yılında bir okul açtı. Bu okulda kız çocukları ebe, hemşire ve öğretmenlik gibi meslekler edindi. Kadınların kamusal alanda daha fazla görünür olması için açık hava toplantıları düzenleyerek, kadınların bilinçlenmesi ve eşitlik haklarını anlattı. Ayrıca Mısır'daki kadın hareketinin ilk dönem kazanımları olarak kabul edilen bu gelişmeler arasında evlilik yaşının yükseltilmesi de önemli bir adımdı. Büyük Britanya'nın bazı hakları olduğu halde 1922 yılında Mısır bağımsızlığını kazandı. Sömürgecilik faaliyetlerine karşı protestolarla başlayan Mısırlı kadınların seslerini duyurma süreci "el-ittihâdu'n-nisâiyyu'l-Mısrîyyu" (Mısır Feminist Birliği) kurulmasıyla resmîlik kazandı. Birliğin kurucu başkanı Şa'râvîydi. Grubun temel amacı, kadınlar için politik, sosyal ve yasal eşitliği sağlamaktı (Hâlîfe, 1973: 35).

EFU, kadınların oy hakkı, çok eşliliğin kısıtlanması ve erkekler için daha katı boşanma kanunları da dahil olmak üzere diğer değişiklikler için çalıştı. Bilginin iktidar anlamına geldiğini anladığından Hüdâ Şa'râvî, kızların ve kadınların eğitime erişimini genişletmek için de çalıştı. 1930'da Mısır üniversiteleri ilk kız öğrencilerini kabul etmişlerdi. EFU ayrıca kadınlar ve çocuklar için bir dispensar açarak ihtiyaç sahiplerine yardımda bulundu. Zeynep el-Gazâlî, lise yıllarından sonra bir süre Kadınlar Birliği'nde Hüdâ Şa'râvî ile birlikte çalıştı fakat fikir ayrılıkları sebebiyle ayrılarak Müslüman Kadınlar Birliği'ni kurdu (el-Sharmani, 2014: 89). Zeynep el-Gazâlî, Hüdâ Şa'râvî tarafından eğitim için yurtdışına Fransa'ya gönderilecekler listesinde yer almak istemiş fakat daha sonra bu isteğinden vazgeçmişti. Zeynep el-Gazâlî Kadınlar Birliği'ne üye olduğu dönemde dini kesim tarafından oldukça eleştiri almıştı. Bunun nedeni ise Hüdâ Şa'râvî'nin peçeye karşı tutumu ve davranışlarıydı. Laik bir anlayışa sahip olan Şa'râvî, Müslüman kadının örtünmesine karşı çıktı ve batılı kadınlar gibi olması gerektiğini savundu.

Mısır'da kadın örgütlerinin hayır işlerinden politik alana doğru kayışın "Mısırlıların annesi" olarak adlandırılan Safiye Zağlûl ve ilk kamusal feminist figür olan Hüdâ sayesinde gerçekleşti. Hüdâ 1924'te Mısır Parlamentosu'nun açılışında kadın hakları için bir gösteri düzenledi ve üyelerden reform yapmalarını istedi. Bazı üyeler sadece oy verme hakkı konusundaki taleplere sıcak bakıyordu. Oysa Hüdâ Şa'râvî daha geniş bir perspektife sahipti. Hüdâ daha çok eğitim, refah, siyasi konular ve yasal reformlar konusunda mücadele etti (Cürcit İrtiyâh, 1998: 191-198). Birliğin aktif mücadelesi sonucu evlilik yaşı on ikiden on altıya yükseltildi ki bu döneme göre Mısır'da kadınların kazandığı büyük bir haktı. Örgütlü

mücadelenin baskısı ile 1927 yılında kadınlar için ortaöğretim kurumları açılırken, 1933 yılında kadınların kamu sektöründe çalışmasının önü açıldı.

Mısır Feminist Birliği daha sonra 1923 yılında Uluslararası Kadın Oy Hakkı Derneği'ne (IWSA) katıldı ki bu dernek 1904 yılında Carrie Chapman Catt⁷ tarafından Roma'da toplumsal cinsiyet kalitesini ve insan haklarını desteklemek için kuruldu.

Hüdâ yaşadığı müddetçe kadınların güçlendirilmesi konusundaki kararlılığı ve inancı ile ülkesindeki kadınları harem yaşamından kurtarmak ve ülkelerinin ulusal, politik ve sosyal hayatlarında kadınları da yer almaya teşvik etmek için uğraştı. Hüdâ kültürüne saygı duymasına rağmen harem hayatını kabul etmeyerek ülkesi, milleti ve ülkesinin kadınlarının hakları adına mücadele eden Mısır'daki feminist kadınların öncülerindendi. Kadın erkek eşitliğine inanan ve bunun gerçekleşmesi için çabalayan Hüdâ bunu yaparken geleneklerine bağlılığını toplantılarda kadın ve erkekleri ayırarak gösterdi.

Ali Paşa 1922 yılında altmış sekiz yaşında kalp yetmezliğinden vefat etti. Yaş farklılıklarından dolayı, eşi öldüğü zaman Hüdâ sadece 43 yaşındaydı. Kocasının kaybı Hüdâ için acı olsa da aynı zamanda onun bağımsızlığının da başlangıcı oldu. Çünkü eşinin ölümüyle Hüdâ'nın hareketlerini kontrol eden güçlü bir erkek-otorite figürü de son buldu. Eşinin ölümünden sonra yaşadığı üzüntüyle beraber hissettiği özgürlüğünü de çok beğendiğini de belirtti. Eşi arkasında şöhret ve büyük bir servet bıraktı. Hüdâ bundan sonra bütün dikkatini kadın haklarına verdi. 1923 yılında Roma'daki kadın konferansına katılan Hüdâ bu konferans sırasında üç kere Benito Mussolini⁸ ile karşılaştı (Şa'râvî, 2012: 174). Roma'dan döndüğünde ise Hüdâ Kahire tren istasyonunda onu karşılamaya gelen kadınların ve gazetecilerin gözü önünde peçesini kaldırdı. İlk başta sessizlik oldu, sonra da yüksek sesle alkışlandı ve birkaç kadın da ona eşlik ederek peçesini çıkardı. On yıl içinde, sadece birkaç kadın hala peçe takıyordu. Ancak Hüdâ böyle bir eylemi gerçekleştirmeden önce kızının sosyal hayatını ve evliliğini tehlikeye atmayacağından emin olmak için damadı Mahmud Sami ile görüştü. Sami, Hüdâ'nın planını onayladı ve onu destekledi (Lanfranchi, 2012: 96-98).

1925 yılında Hüdâ Şa'râvî tarafından "L'egyptienne" (Mısır Kadını) dergisi yayınlanmaya başladı. Fransızca olarak da yayınlanan dergi, farklı görüşlere sahip bir yazar kadrosuna da sahipti.

1937 yılında ise Hüdâ tarafından Mısır Feminist Birliği bünyesinde "el-Mısrîyye" (Mısırlı Kadın) dergisi çıkarıldı ve Ortadoğu'nun her köşesine dağıtımı sağlandı.

1927 yılında Amerika'ya ve oradan da Amsterdam'a giden Hüdâ buradaki gazetecilerin sorularını yanıtladı ve Mısır'daki kadınların mücadelesi hakkında bilgi verdi. O yurt dışındayken Sa'd Zağlûl Paşa vefat etti ve Hüdâ onun cenazesine katılamadı.

---

⁷ Carrie Chapman Catt (ö. 1947) Amerikalı kadınlara oy kullanma hakkının güvence altına alınmasına yardımcı olan bir otorite ve barış eylemcisiydi.

⁸ Benito Amilcare Andrea Mussolini (ö. 1945) Ulusal Faşist Parti'nin kurucusu ve lideri olan İtalyan devlet adamı.

1928 yılında Amerikan Kız Koleji başkanlarının isteği üzerinde Hüdâ kolejde kadın hareketi hakkında bir konferans verdi. Yine aynı yıl kadınların rönesansı için derneğin yaptığı çalışmaları anlatan bir konferans düzenledi ve kadınların siyasal haklarının sosyal haklarıyla ilintili olduğunu vurguladı (Khater ve Nelson, 1988: 465-483).

1931 yılında anayasanın çiğnenmesini ve Sıtkı Paşa'nın bakanlığını protesto etmek için Hüdâ büyük bir gösteri düzenledi (Botman,s.38). Yine aynı yıl Mahatma Gandhi⁹ Lübnan'dan Hindistan'a dönerken Kahire'ye uğramak istedi. Ancak İngiliz yönetimi Mısırlıların ona olan sevgisini ve sözlerinin üzerlerinde bıraktığı etkiyi bildiğinden buna izin vermedi. Bunun üzerine Hüdâ kadın EFU adına temsilci olarak Sîza Neberâvî'yi (ö.1985)¹⁰yi Gandhi'nin yanına gönderdi (Şa'râvî, 2012: 314).

1932 yılında Hüdâ Mısır üniversitesinin ilk kadın mezunlarını ve ilk kadın pilotunu kutlamak için bir davet düzenledi ve bu davete çok sayıda üst düzey Mısırlıyı davet etti. EFU ayrıca kızlar için bir meslek okulu açtı (Badran, 1995: 143).

Hüdâ'nın 1933 yılında Avrupa'ya giderken Irak Kralı I. Faysal'la tanışma imkanı oldu. Hüdâ ve Kral Faysal arasında kısa bir konuşma geçti. Kral Faysal Hüdâ'ya kendisini gazetelerden okuduğunu ve çabasına hayran kaldığını ancak kendisini gördükten sonra Arap ülkelerindeki kadın reformunun hayırlı olacağına emin olduğunu dile getirdi. Hüdâ'yı "Gemi kaptanı" olarak adlandıran Kral Faysal dümende o olduğu sürece feminist hareketin devam edeceğine inandığını da dile getirdi (Râğib, 1988: 156).

1933 yılında EFU'nun çabaları sonucu parlamentoda sanayideki kadınların işini düzenleyen yeni bir yasa kabul edildi. Bu yasayla birlikte bir kadın günde dokuz saatten fazla çalışmama, bir gün izin hakkı olması, bir aylık analık izni ve doğumdan sonra yarım maaşlı on beş günlük izin hakkına kavuşmuş oldu.

2.6. Atatürk ile Karşılaşması

18-24 Nisan 1935'te İstanbul'da otuz dokuz ülkeden gelen temsilcilerin katıldığı 12. Uluslararası Kadın Kongresi yapıldı. Uluslararası Kadın Birliği'nin düzenlediği kongreye, Türkiye'deki Kadınlar Birliği'nin üyeleri ev sahipliği yaptılar. Kongreye Mısır'da katıldı. Heyet başkanı ise Hüdâ'ydı. Kongrede ki konuşmasında Hüdâ İstanbul'un Asya ile Avrupa'yı birleştiren bir şehir olması itibariyle doğu ve batının beraber çalışmasının canlı örneği olduğunu söyledi. Şimdiye kadar birçok eskimiş inançlar yüzünden beraber çalışmadıklarını ancak bu engellerin Atatürk'ün eli ile yok edildiğini belirten Şa'râvî, Atatürk'ün "Harbin sebeplerini ortadan kaldıran, harbin yaraları kapanacaktır" sözünü hatırlattı ve doğu ve batı kadınları arasında irtibatı koruma vazifesini Türk kız kardeşlerine bıraktığını söyledi. Hüdâ'nın sözleri salonda büyük alkış aldı. Hüdâ ayrıca kadınların da kendi hükümetlerinin siyasetinden sorumlu olduğunu söylemiş ve batılıların sömürgeci siyasetine karşı pasif bir tutum takınan UKB'yi eleştirdi. Hüdâ, Zaman gazetesine verdiği röportajda

---

⁹ Mohandas Karamçand Gandhi (ö.1948) Hindistan ve Hindistan Bağımsızlık Hareketi'nin siyasi ve dini lideri. Görüşleri Gandizm olarak anılır. Satyagraha felsefesinin öncüsüdür.

¹⁰ Sîza Neberâvî (ö.1985) Mısırlı anti- emperyalist feminist, gazeteci.

“Bu kongre bizim için bayramdır. Çünkü ilk defa olarak yakın şarkta bir millet kadınının hukukunu tanımıştır ve onun topraklarında toplanıyoruz” dedi. Hüdâ ayrıca kadınların da erkeklerinki gibi bir Milletler Cemiyeti olması ve merkezinin de Türkiye olması gerektiği fikrini ileri sürdü. Çünkü doğuda kadının hakkını ilk tanıyan devlet Türkiye’dir. Mısır temsilcisi Hüdâ Şa’râvî kadınların askerliği meselesine farklı bir yorum getirerek “Kadınların barışa çalışanlar ordusunda gönüllü olarak” asker olabileceğini belirtti ve doğunun daima barışı istediğini, şükür ki artık dünyanın da barışın gerekli olduğunu anlamaya başladığını belirtti. Doğu kadınlarının yetişen nesli terbiye ederek barış işinde çalışması gerektiğini söyleyen Hüdâ kürtaja ise açıkça karşı çıkmış ve “Bu çocuk validenin üzerinde çok ağır bir yük, hatta onun için bir ayıp dahi olsa böyle bir cinayet işlenemez. Bu alçaklık ve korkaklıktır.” dedi. Hüdâ Şa’râvî vapurda verdiği mülakatta İstanbul Kongresi’nin kendileri için “Bayram günü” olarak niteledi, şimdiye kadar uluslararası kongrelere beş kişi ile katıldıklarını ama İstanbul’a on iki kişi geldiklerini söyleyerek Türkiye’ye verdikleri önemi vurguladı. Vakit dar olmasaydı altmış-yetmiş kişi ile katılmayı düşündüklerini belirten Hüdâ “Belki de Mısır kadınlarının yarısı buraya gelmek isteyecekti” dedi. Türk devriminin Mısır kadınına olan etkisine de dikkat çeken Hüdâ “Doğuda kadınlığın kurtuluşunu Atatürk’e borçluyuz. Mısır’da 1923’ten beri peçe kalkmıştır. Şimdi bizim kadınlarımız da şapka giyiyor, erkeklerle beraber geziyor. Tiyatrolarımızdan eski kafesler kaldırılmıştır” dedi. Mısır heyetinde yer alan Mısırlı Genç Kızlar Cemiyeti Başkanı Havva İdris ise amaçlarının okuyan kızlara iş bulmak olduğunu belirterek ve kızların iş bulma konusunda erkeler ile eşit şartlarda olmadığını sözlerine ekledi. Hüdâ Taksim abidesine çelenk koyma töreni sırasında duygularını şöyle ifade etti:

“Heyetimiz kendini bütün dünyanın teveccüh ve hayranlığına mazhar kılan, hürriyet ve müsavat prensiplerinin galibiyetini temsil eden bu abide önünde, Mısır kadınları namına Türkiye Cumhuriyetini selamlar! Vatanın kurtuluşunda cins farkı gözetmeksizin Türk kadınlığına bahşettiği mevkiden dolayı duyduğu derin memnuniyeti ifade eden Hüdâ cesaretle başlattığı bu büyük ıslahatı tamamlaması için Mustafa Kemal Atatürk’e uzun ömre mazhar olmasını Allah’tan diledi” (Ünal, 2014: 547).

Kadın Kongresine katılan heyetle başkanlarından birkaçı Atatürk’ün davetlisi olarak Ankara’ya gitti. Ankara’ya gidenler arasında Hüdâ’da vardı. Atatürk konuklarını çalışma odasında karşıladı ve onlara ülkelerine hizmet ettikleri için teşekkür etti. Sıra Hüdâ’ya geldiğinde Hüdâ Türkçe konuşmaya başladı ve Atatürk’e Türkiye’deki bağımsızlık mücadelesi ve kadın hakları konusundaki gelişmelerin bütün İslam alemini etkilediğini ve onlara yol gösterdiğini belirten Hüdâ Atatürk’e “Türkler size “Atatürk” yani Türklerin babası dediler, ancak ben size “Ata Şark” yani “Şarkın Babası” demek istiyorum” dedi. Atatürk Hüdâ’nın bu sözünden çok etkilendi ve kendisine teşekkür etti (Şa’râvî, 2012: 325). Hüdâ’nın Mustafa Kemal’e böyle söylemesinin nedeni Atatürk’ün başlattığı ve başarıyla sonuçlandırdığı Türk Kurtuluş Savaşı’nın bütün doğu toplumları ve mazlum milletlere örnek olması ve bu mücadele de erkeklerle birlikte savaşan Türk kadınlarına hak ettiği hakları ve değeri vermesidir.

2.7. Vefatı

Hüdâ Avrupa'daki kadın konferanslarına sık sık katılmaya başladı ve 1930'ların sonlarında Filistinli Arap kadınları yardım için Hüdâ'ya başvurdu. Hüdâ 1944 yılında Kahire'de ilk Arap Feminist Konferansı'nı düzenledi.

Hüdâ Şa'râvî, tüm Arap kadınlarının amaçlarını ve arzularını birleştirmek için 1945 yılında Arap Feminist Birliği'ni kurdu (Belsam, 1923: 1-300).

Hayatının sonuna doğru Hüdâ çocukluğunu, evliliğini, siyasi ve sosyal faaliyetlerini günlüğünde yazdı.

EFU Başkanı olarak geçirdiği süre boyunca kadınlar için haklar, kişisel statü hukukunda değişiklik, kadınlar için eğitim ve artan istihdam olanakları talep etti (Râğib, 1988: 46). Mısır'ı Roma (1923), Washington (1925), Graz, Paris (1926), Amsterdam, Berlin (1929), Marsilya (1933), İstanbul (1935), Brüksel, Budapeşte, Kopenhag (1939), Interlaken (1946) ve Cenevre'deki kadın kongrelerinde temsil eden Hüdâ Mısırlı kadınların sesini bütün dünyaya duyurmak istedi (Şa'râvî, 2012: 259).

1947 yılında kalp krizi geçiren Hüdâ ölmeden önce Arap ülkelerinin Filistin için iş birliği yapmasını isteyen bir bildiri yayınladı. Göğsündeki ve zayıf kalbindeki artan ağrı nefes almayı zorlaştırdı ve vefat etti. Hüdâ'nın Minye'de kendisi için inşa edilen bir türbesi vardır (Lanfranchi, 2012: 260). Ölümü üzerine Hüdâ çok yönlü katkıları ve yenilikçi feminist düşüncesi nedeniyle minnetle hatırlandı ve çokça övgü aldı. Şair Abbâs Mahmûd el-'Akkâd¹¹, Hüdâ Şa'râvî'yi yirminci yüzyılın ilk yarısında kendi varlığındaki devrimci dünyanın erdemlerini ve tutkularını somutlaştıran bir kadın olarak görmüştür (Cürcit İrtiyâh, 1998: 375).

3. Sonuç

Fransız ihtilaliyle gündeme gelen milliyetçilik kavramı kısa bir sürede bütün dünyayı etkileyen bir akım haline gelmiştir. Mısır'ın önce Fransız sonra İngilizler tarafında işgal edilmesiyle başlayan milliyetçilik faaliyetlerine kadınlar da ilk defa katılmaya başladı.

Topyekün bağımsızlık mücadelesi veren Mısırlı kadınlardan kazanılan zafer sonrası eski hayatlarına dönmeleri beklense de Hüdâ Şa'râvî gibi aktivistler bu isteğe karşı çıkarak Mısır'da feminizm hareketini başlatmıştır. Hüdâ Şa'râvî'nin feminizm yaklaşımı salt erkek düşmanlığı olmayıp onun feminizm yaklaşımı kadınların toplumda hak ettikleri siyasi ve sosyal haklara kavuşması ve kız çocuklarının eğitilmesiydi.

Müzekkirâtî'de Hüdâ Şa'râvî hayatını, Mısır'ın bağımsızlık mücadelesini ve ülkesindeki kadınların hakları için verdiği mücadeleyi anlatmaktadır. Hüdâ Şa'râvî ülkesinin var olma mücadelesinde ön saflarda yer almıştı. Eşinin o dönemde siyasi

---

¹¹ Abbâs Mahmûd el-'Akkâd (1889-1964) Mısırlı gazeteci, düşünür, şair ve edebiyat eleştirmeni. Abdurrahman Şükrî ve Abdülkadir el- Mâzinî ile birlikte Medresetü't-tecdîd veya el-Mezhebü'l-cedîd adını verdikleri bir edebiyat akımının öncülüğünü yaptı. Detaylı bilgi için bkz. Abdülhay Diyâb, Abbâs el-Akkad: nâkid, Kahire-1965, s. 175; Âmir el-Akad, Lemehât min hayâti'l-Akkad, Kahire-1968; Halit Zevalis, "Abbas Mahmûd Akkad", DİA, c. II, 267-269.

hayatta aktif rol almasından dolayı Hüdâ Şa'râvî siyasetin içinde yer alsa da kazanılan bağımsızlık mücadelesinden sonra kadın hakları konusuna yönelmişti. Hüdâ Şa'râvî kadınların eğitimi konusunda önem vermiş ve bunu gelişmişliğin ilk şartlarından biri olarak görmüştü. Kurduğu dernekler aracılığı ve yazdığı yazılarla ülkesindeki kadınları sahip oldukları hak ve özgürlükler konusunda bilinçlendirmeyi vazife edinen Hüdâ yaşadığı müddetçe bu konudaki mücadelesinden asla vazgeçmedi.

Bu çalışmada Hüdâ Şa'râvî'nin yaşadıklarından yola çıkarak milletin bekası ve ilerlemesi konusunda kadınların ne kadar önemli bir yere sahip olduğu belirtilmektedir.

Kaynakça

Abu Sarhan, T. M. (2011). *Voicing The Voiceless: Feminism And Contemporary Arab Muslim Women's Autobiographies*, Ohio: The Graduate College of Bowling Green State University.

Belsam, ' Â. (1923). *el-Mer'e el-mışra*, Mayıs.

Badran, M. (2009). *Feminism in İslam- Secular and Religious Convergences*, Oxford:A Oneworld, IX.

----- (1995). *Feminists, Islam, and Nation, Gender and the Making of Modern Egypt*, Princeton: Princeton University Press, 1995.

Botman, Selma, *Engendering Citizenship in Egypt: the History and Society of the Modern Middle East*, New York:Columbia University Press.

Cürcit İrtiyâh, İ. (1998).*Hüda Şa'râvî: el-zaman ve-el-riyada*, Lübnan: Dâru'l atiya lil-el-nashr, I.

el-Sharmani, M. (Aralık 2014). "Islamic Feminism Transnational And National Reflections", *Approaching Religion*, v. 4, No. 2, 83-94.

Er, R. (1997). *Modern Mısır Romanı (1914-1944)*, Ankara: Hece Yayınları.

Fahri, A. F. (1992). *Müzekkirât Sevratü 1919*, Kahire: Dâru'l-Şurûk.

Güç, A. (2008). "İslamcı Feminizm: Müslüman Kadınların Birey Olma Çabaları", Bursa: *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 17, S. 2, 649-673.

Hâlîfe, İ. (1973). *el-ḥarake en-Nisâ'îyye el-ḥadîse: el-mer'e 'arabbîyye 'lâ arḍ mışr, el-maṭba'el-ḥadîse*, Kahire.

Heykel, M. H. (1977). *Müzekkirât fi's-siyâseti'l-Mışriyye*, Kahire: Dâru'l-maarif.

Hughes, S. ve Hughes, B. (1997). *Women of the World History Volume 2- Readings from 1500 to the Present*, N. Y. M. E. Sharpe, Inc.

Hunwick, J. ve Troutt, P. (2002). *Eve, The African Diaspora in the Mediterranean Lands of Islam*, N. J., Princeton, Markus Weiner Publishers.

İshakoğlu, Ö. (2012). "19.yüzyıl Arap Nahda Hareketinde Kadın Yazarların Rolü ve Zeynep Fevvâz", *Şarkiyat Mecmuası*, S. 21/2, 43-51.

- Khater, E. ve Nelson, C. (1988). "el-Harakah el-Nisa'iyye: The women's movement and political participation in modern Egypt", *Women's Studies International Forum*, 11(5).
- Korkmaz, H. (2016). *İsmet İnönü Dönemi'nde Kadın Politikaları (1939-1945)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Râgib, N. (1988). *Hüdâ Şa'râvî ve a'sru-l tenvîr*, el-Hey'e el-Misrîyye el-'âmme lil-Kitâb, Kahire.
- Russel, M. (2004). *Creating the New Egyptian Woman: Consumerism, Education and National Identity, 1863-1922*, VA: Palgrave Macmillan, Gordonsville.
- Shraawi Lanfranchi, S. (2012). *Casting Off the Veil: The Life of Huda Shaarawi, Egypt's First Feminist*, London: I. B. Tauris.
- Soyer, S. (2013). *Mısırlı Nevâl es-Sa'dâvî İle Duygu Asena'nın Eserleri ve Edebi Kişiliklerinin Karşılaştırılması*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Arap Dili ve Edebiyatı.
- Şa'râvî, H. (2012). *Müzekkîrât Hüdâ Şa'râvî*, Kahire: Hindâvî.
- (1987). , *Harem Years: The Memoirs of an Egyptian Feminist, 1879-1924* (Çev. Margot Badran), New York: Copyrighted Material.
- Ünal, S. (Summer 2014). Türk Kadınının Seçme Ve Seçilme Hakkını Kazanması Ve Basın, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/7, 525-559. Web: <https://turkishstudies.net/DergiTamDetay.aspx?ID=7098> adresinden 23.11.2020 tarihinde alınmıştır.

© Copyright of Journal of Current Researches on Social Science is the property of Strategic Research Academy and its content may not be copied or emailed to multiple sites or posted to a listserv without the copyright holder's express written permission. However, users may print, download, or email articles for individual use.